

QARAQALPAQ DÁSTÚR QOSIQLARINIŇ HÁZIRGI WAQITTA JANLI ATQARILIWI

Orazalieva Raziya Romanovna

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13996306>

Anotatsiya. Bul maqalada Qaraqalpaq dástúr qosıqlarınıń házirgi waqıtta janlı atqarılıwı, olardıń jańa variantların dóretiw hám olardı tábiyiy jámiyetlik sharayatlarda atqarıw máseleleri haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: dástúr, qosıq, janlı atqarılıw, milliy miyras, jańalanıw, milliy.

LIVE PERFORMANCE OF TRADITIONAL KARAKALPAK SONGS

Abstract. This article discusses the issues of live performance of traditional Karakalpak songs, creation of new versions of them and their performance in natural public conditions.

Key words: tradition, song, live performance, national heritage, renewal, national.

ЖИВОЕ ИСПОЛНЕНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ КАРАКАЛПАКСКИХ ПЕСЕН

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы живого исполнения традиционных каракалпакских песен, создания их новых версий и их исполнения в естественных общественных условиях.

Ключевые слова: традиция, песня, живое исполнение, национальное наследие, обновление, национальное.

Ǵárezsizlikke eriskennen soń elimizde jańa dáwir baslandı. Xalqımızdıń kóp ásirlik arızıw-ármanları iske asıp atırǵan waqıtta birinshi náwbette ámelge asırıw zárúr bolǵan áhmiyetli máselelerdiń biri, bul xalqımızdıń milliy miyrasın qayta tiklew, oǵan itibarlılıq penen qatnas jasaw, onıń neshe ásirler dawamında qásterlep bizge jetkizgen miyrasın úyreniw hám keleshek áwladtı óz ata-babasınıń miyrasına sadıq, patriot, adamgershilikli, hújdanlı adam etip tárbiyalaw biziń tiykargı maqsetimiz bolıp esaplanadı.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoev 2017-jıl 3-avgust kúni elimizdiń dóretiwshi zıyalıları wákılleri menen ushırasıwında: «Bizlerdiń háwes etiwge arızıtuǵın ıllı tariyxımız bar. Háwes etse arızıtuǵın ıllı babalarımız bar. Háwes etse arızıtuǵın sheksiz baylıqlarımız bar.

Hám men isenemen, nesip etse, háwes etse arziýtuǵın ullı keleshegimiz, ullı ádebiyatımız hám kórkem ónerimiz de boladı, álбетте»,¹ degen pikirdi isenimli túrde atap ótken edi.

Qaraqalpaq xalıq kórkem awızeki dóretpeleri xalqımızdın ásirler boyı kózdin qarashıǵında saqlap kiyatırǵan biybaha miyrası bolıp esaplanadı. Bunday biybaha miyraslarımızǵa iri kólemli dástanlarımızdı, xalıq ápsanaların, ańızları, ertekleri menen bir qatarda babamiyras ruwxıy múlkinin biri-bul qaraqalpaq xalıq qosıqları bolıp tabıladı.

Qaraqalpaq dástúr qosıqlarının házirgi waqıtta janlı atqarılıwı, bul processte qosıqlardıń jaqsı saqlanıwı hám de jańalanıwı, olardıń jańa variantların dóretiw hám olardı tábiyiy jámiyetlik sharayatlarda atqarıw máselelerin óz ishine aladı. Máselen: Bırınǵı dáwirlerdegi dóregen dástúr qosıqlarının házirgi kúnimizde jańalanıwı, onıń variantlasıw jaǵdayları ushırasadı. Waqıtın ótiwi menen hár bir nárese ózgeriske ushıramay qalmaydı.

Zamannıń talabınan kelip shıqqan halda dástúr qosıqları dóretiler eken, olardıń gey bir qatarları ideyalıq-tematikalıq baǵdarı, poetikası, stili zamannıń ózgeriwi, xalıq turmısın jańalanıwı menen ózgeriske ushırap, jańa varianttaǵı qosıqlar dóretiledi. Bul tábiyiy qubılıs. Sebebi, xalıqtın sanası, turmısı, estetikalıq talǵamı dáwirge say rawajlanadı hám de sol xalıqtın hár bir dáwirinin ózgesheligi menen sáwlelenedi.

Demek, dástúr qosıqlarının házirgi jaǵdayın úyrenenimizde onıń variantlasıw jaǵdaylarına atqarılıw sheberligi menen búgingi rawajlanıw ózinshelligine, ayırıqsha itibar qaradıwımız kerek boladı. Bul másele boyınsha úzil-kesil anıq pikir aytıw qıyın. Sebebi, qaraqalpaq dástúr qosıqlarının jaratılıw hám janlı atqarılıw dárejesine qarap, respublikanı bir neshe regionlarǵa bólip úyreniwimiz kerek.

Bunday bolıwı izertlewshiniń qálewine qarap emes, al qaraqalpaq dástúr qosıqlarının házirgi waqıttaǵı ideyalıq kórkemlik belsendiligine qarap ǵana ámelge asırılıwı lazım boladı.

Bunıń házirgi jaǵdayın belgilew ushın rayonlarǵa barıp, olardı xalıq arasınan jıynaw kerek.

Óytkeni, dástúr qosıqları elimizdın barlıq aymaǵında ele de janlı jasap kelmekte.

Ekinshisi, dástúr qosıqlarının dáwir adamlarına estetik talap hám de mıtájliklerine xızmet qılıwı, basqasha aytqanda, folklor hám dáwir problemaların ibarat. Bunda qaraqalpaq xalıq dástúr qosıqların xalqımızdın estetik talaplarına tolıq juwap beriwi, olardıń qalbindegi sezimlerde arız-úmitlerde sińdire alıw múmkinshiligi sıyaqlı máselelerde úyreniwdi tiykar etip aladı. Bunda házirgi dáwirdegi ómir súrip atırǵan dástúr qosıqlarının zaman talabına juwap beriwi yaki bermewi

¹ Өзбекстан Республикасы Президенти Шавкат Мирзиёев 2017-жыл 3-август күни елимиздин дөретиўши зыялылары ўәкиллери менен ушырасыў өткерди. Ушырасыўда миллий мәдениятымызды, әдебиятымызды ҳәм көркем өнеримизди раўажландырыўға байланыслы әҳмийетли мәселелер, оларды шешиў жоллары, бул бойынша дөретиўшилиқ аўқамлар ҳәм мәмлекетлик шөлкемлер алдында турған әҳмийетли ўазыйпалар ҳаққында ҳәр тәрәплеме пикир алысылды.

úyreniledi. Ayırım izertlewshiler folklorlıq shıǵarmalardıń jaratılıwı hám atqarılıwı ushın zárúr bolǵan shárt-sharayatlar saqlanıp qalǵan jaǵdayda ǵana janlı jasaydı hám jańadan jaratıladı, eger bulay bolmasa olar ótmish miyrasına aylanadı degen pikirdi alǵa súredi².

Bul pikir dástúr qosıqlarınıń janlı jasawı olardıń jaratılıwı hám de atqarılıwı ushın imkan beriwshi shárt-sharayattıń bolıwı zárúrligi máselelerine baylanıslı. Sebebi, dástúr qosıqları ómir mazmunın qamtıw dárejesi, atqarılıw ornı atqarıwshılar toparı menen baylanısqan halda belgili boladı. Qaraqalpaq xalıq dástúr qosıqlarınıń házirgi dáwirimizdegi qollanıw jaǵdayı haqqında pikir júritkende hár bir izertlewshi aldında tómendegidey wazıypalar turadı. Bul wazıypalardı orınlamay turıp, qaraqalpaq xalıq dástúr qosıqlarınıń búgingi awhalı haqqında anıq juwmaqqa keliw qıyın.

1. Qaraqalpaq xalıq dástúr qosıqlarınıń házirgi dáwirimizdegi qollanıw jaǵdayın úyreniwde eki nárseni bilip alıwımız kerek boladı.

a) Qaraqalpaq xalıq dástúr qosıqlarınıń usı kúnimizdegi atqarılıw dárejesi, olardı jańadan jaratılıw jaǵdaylarınıń bar ekenligin anıqlaw. Máselen: Xalıq dástúr qosıqları zamannıń rawajlanıwı menen, óziniń ómir súriw dárejesin toqtatıp qoymaydı. Xalqımız barlıq waqıt zaman talabına juwap bere alatuǵın qosıqlardı dóretdi. Mısalı: Dástúr qosıqlarına kiretuǵın «Toy baslaw», «Bet ashar», «Háwjar», «Sınsıw», «Háyyiw», «Yaramazan» qosıqları jańadan jaratılıp, olar adamlardıń ideyalıq-estetikalıq, etikalıq talabın qanaatlandırıwǵa xızmet etip kelmekte.

Sebebi, olar ǵárezsizliktiń ornawı menen jańa tús, jańa baǵdar alıp, atqaratuǵın funkciyası da zamanga ılayıq maslasıp, xalıqtıń estetikalıq dúnyatanımınıń ajıralmas bir bólegi bolıp qalmaqta.

2. Xalıq dástúr qosıqlarınıń kórkemlik hám de funkcionál dárejesin úyreniw, hár bir qosıqtıń házirgi jaǵdayı funkcionallıǵındaǵı ózgersilerdi anıqlaw. Máselen: Ǵárezsizligimiz sharapatı menen toy hám de túrli merelerde qollanıw kelgen, al sovet dáwirinde ideologiyalıq tárepten qadaǵan etilgen ayırım janrlar jáne qaytadan kúndelik ómirimizge kirip kelmekte. Mısalı: Nawrız bayramında ayılatuǵın milliy xalıq qosıqları, oraza hayt bayramlarında ayılatuǵın yaramazan aytımları h.t.b.

3. Qaraqalpaq xalıq qosıqlarınıń házirgi jaǵdayın úyreniwde tuwısqan xalıqlar folklorınıń házirgi jaǵdayı menen salıstırmalı tipologiyalıq usılda úyreniw talap etiledi. Sebebi, Orta Aziyada jasawshı xalıqlar turmısında júz berip atırǵan ekonomikalıq, siyasiy, mádeniy jaǵdaylar bir-birine baylanıslı boladı. Mısalı: Yar-yar aytımları, kelin sálem, toy baslar, bet ashar aytımları h.t.b.

² Помереннева Э.В., Чистов К.В. Русская фольклорная проза. Межэтнические процессы // Отражение межэтнических процессов в устной прозе. – М., 1979.

4. Xalıq dástúr qosıqlarınıń házirgi jaǵdayı onıń xalıq arasında jasaw tárizin úyreniw arqalı ámelge asadı. Búgingi kúnimizde xalıq qosıqları professional dóretiwshiler hám atqarıwshılar xızmeti arqalı jasap kelmekte. Mine, usı dóretiwshiler hám atqarıwshılardıń, kórkem háweskerler toparlarınıń, dástúr qosıqlarınıń házirgi kúngi jasaw jaǵdayına qosıp atırǵan úlesin anıqlap alıw, olardıń xalıq dástúr qosıqların keleshek áwladlarǵa pútin baylıǵı hám ráńbáráńlıǵı menen jetkiziwin anıqlaw máselesi baslı maqsetimiz.

Ulıwmalastırıp aytatuǵın bolsaq, xalıq dástúr qosıqlarınıń házirgi jaǵdayı onıń qollanılıwı, zaman talabına say dóretiliwi, ózine tán ózgesheliklerge iye bolıp, aldınǵı dáwirge salıstırǵanda biraz ózgesheliklerge iye. Sebebi, dástúr qosıqları hár bir dáwirdiń ózgesheligi, jańalıǵı menen sáwlelenedi. Mine usı xalıq dástúr qosıqlarınıń házirgi jaǵdayın úyreniw, onıń rawajlanıwı, tıpiklikli bazası, xalıqtıń milliy sanasınıń oyanıwında tiykar bolǵanlıǵın ilimiy jaqtan anıqlaw tek ǵana bul jumıs kóleminde óz sheshimin taba almaydı. Qaraqalpaq xalıq dástúr qosıqlarınıń burın sóz etilmegen materiallar tiykarında olardıń janrlıq, ideya-tematikalıq ózgesheligin, atqarıwshıları menen alıp júriwshileriniń dóretiwshiligi ayırıqshalıǵın, avtorlar tárepinen dáwirdiń talabınan tuwılǵan ózgerislerdi úyreniw biz sıyaqlı keleshek áwladtıń aldında turǵan izertleniwi tiyis wazıypa bolıp qaladı.

REFERENCES

1. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017 jıl 7-fevral'daǵı "Ózbekstan Respublikasınıń jáne de rawajlandırıwdıń boyınsha Háreketler strategiyası tuwrısında"ǵı PF-4947-sanlı Pármanı.
2. Айымбетов Қ. Халық даналығы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1988. – Б. 492.
3. Айымбетов Қ., Кожуров О. Қарақалпақ әдебиятының түрлері // Қарақалпақстан әдебияты хәм искусствосы. 1939. – № 4-5 (38). – Б. 79-80.
4. Алавия М. Ўзбек халқ маросим қўшиқлари. – Тошент, 1959. – Б. 292.
5. Мақсетов Қ. Қарақалпақ фольклорының эстетикасы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1971. – Б. 112.
6. Мақсетов Қ. Қарақалпақ фольклористикасы. – Нөкис, 1989.
7. Мақсетов Қ. Қарақалпақ қаҳарманлық дәстанларының поэтикасы. – Тошкент, Фан, 1965. – Б. 186.